

Աշոտ Հայկի Խաչատրյան

ի.գ.դ., պրոֆեսոր

ՀԵՀ, Հանրային և միջազգային իրավունքի ամբիոն

a.khachatryan@inbox.ru

Միլենա Բաբկենի Ղազարյան

Հայցորդ

ՀԵՀ, Հանրային և միջազգային իրավունքի ամբիոն

milena.ghazaryan@gmail.com

Ամփոփագիր

Աշխատանքը նվիրված է սահմանադրական և միջազգային իրավունքի տեսության առանցքային թեմաներից մեկի՝ պետության տարածքային ամբողջականության սկզբունքի սահմանադրական բովանդակության ու գործառնական նշանակության հիմնախնդրի հետազոտությանը:

Աշխատանքի շրջանակում հետազոտման առարկա են դիտարկվել պետության տարածքային ամբողջականության սկզբունքի և պետության ինքնիշխանության, ինչպես նաև մարդու ու քաղաքացու սահմանադրական իրավունքների ու ազատությունների սերտ փոխկապվածության հարցերը:

Այնուհետև, պետության տարածքային ամբողջականության սկզբունքի սահմանադրական բովանդակության հարցերը ներկայացվել են ՀՀ Սահմանադրության տարբեր կարգավորումների հետ համակարգային վերլուծության շրջանակում:

Միաժամանակ, անդրադարձ է կատարվել Հայաստանի երրորդ Հանրապետության սահմանադրական գործընթացներում տարածքային ամբողջականության սահմանադրական ամրագրման հիմնախնդրի պատմաիրավական վերլուծությանը:

Ընդհանրացնելով սահմանադրական իրավունքի տեսության և Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական նորմերի համակարգային վերլուծության արդյունքները, կատարվել է հետևյալ եզրահանգումը, որ՝ տարածքային ամբողջականությունը բովանդակում է որոշակի տարրերի ամբողջություն և ընկալվում է որպես պետության կողմից պահպանության ենթակա և պաշտպանության առարկա սահմանադրական սկզբունք, ինչպես նաև որպես պետության ինքնիշխանության

ապահովման երաշխիք, որը գտնվում է պետության պաշտպանության, անվտանգության և տարածքի սահմանների անձեռնմխելիության հետ անքակտելի կապի մեջ:

Հիմնաբառեր. Սահմանադրություն, սահմանադրական իրավունք, պետության տարածք, տարածքային ամբողջականություն, սահմանադրական սկզբունք:

Ներածություն

Տարածքային ամբողջականությունը միջազգային իրավունքի հիմնարար և համընդհանուր ճանաչված սկզբունք է, որը ոչ միայն այս կամ այն մեկնաբանությամբ իր ամրագրումն է ստացել ժամանակակից սահմանադրություն ունեցող պետությունների մեծ մասի մայր օրենքներում, այլև՝ գիտական հետազոտման առարկա է դիտարկվել սահմանադրական այլ արժեքների հետ հարաբերակցության շրջանակում [Темиряев, 121]:

Այսպես, տարածքային ամբողջականության սկզբունքը սերտորեն փոխկապված է պետության ինքնիշխանության հետ: Ընդ որում, եթե պետության ինքնիշխանությունը տարածվում է նրա ամբողջ տարածքի վրա, և միաժամանակ, այդ ինքնիշխանությունը բնութագրվում է այնպիսի հատկանիշներով, ինչպիսին են՝ պետության և նրա տարածքի գերակայությունը, այդ տարածքի անօտարելիությունը, անկախությունն ու միասնությունը [Темиряев, 123], ապա դա չի նշանակում, որ ՀՀ Սահմանադրությունը վարչատարածքային, այդ թվում տեղական ինքնակառավարման մարմինների սահմանադրական ինքնուրույնության շրջանակում նրանց պետք է վերապահի ինքնիշխան իրավունքներ պետության տարածքի նկատմամբ:

Բացի այդ, սահմանադրական իրավունքի տեսության մեջ տեղ են գտել պետության միասնական տարածքի նկատմամբ վարչատարածքային միավորների այսպես կոչված «սահմանափակ» կամ «մասնակի» ինքնիշխանության վերաբերյալ տեսակետներ [Дмитриев, Хышыктуев], [Федерализм, 19, 88], մասնավորապես, այդ տեսության կողմնակիցները գտնում են, որ «այդպիսի բաժանելիությունը հիմնվում է այն ենթադրության վրա, որ ինքնիշխան իշխանությունների գործողությունը թույլ է տալիս երկակի տարանջատում, մի կողմից, տարածքային, մյուս կողմից, ըստ իրավասության առարկաների» [Коркунов, 7]:

Այդուհանդերձ անհրաժեշտ է նկատել, որ նման «տեղային ինքնիշխանության» այսպես կոչված «օրինականացումը» կամ «սահմանադրականացումը» խիստ վտանգավոր է պետության ոչ միայն տարածքային ամբողջականության ու միասնության ապահովման, ինչպես նաև՝ պետության և նրա տարածքի գերակայության, այդ տարածքի անօտարելիության ու անկախության երաշխավորման տեսանկյունից, այլև մարդու և քաղաքացու իրավահավասարության սկզբունքի և սահմանադրական

իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանության առումով [Умнова, 104], [Иванченко, Калина, 5], [Чиркин, 300-317]:

Տարածքային ամբողջականության սկզբունքը սերտորեն կապված է նաև մարդու և քաղաքացու մի շարք սահմանադրական իրավունքների և ազատությունների հետ: Այսպես, օրինակ, Սահմանադրության 40-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է՝ Հայաստանի Հանրապետության տարածքում օրինական հիմքերով գտնվող յուրաքանչյուր ոք ունի ազատ տեղաշարժվելու և բնակավայր ընտրելու իրավունք: Ընդ որում, այս իրավունքի իրացումն ուղղակիորեն փոխկապված է պետության տարածքային ամբողջականության ապահովման և պետական տարածքի սահմանների անձեռնմխելիության երաշխավորման հետ:

Անշուշտ, այս առումով արդարացի են այն պնդումները, որ՝ «(...) գլոբալացման դարաշրջանում աշխարհի շատ երկրներ, մի կողմից, ընդունում են, որ ձևավորված գաղափարներն ու արժեքները պետք է պահպանվեն և պաշտպանվեն, մյուս կողմից՝ ժամանակակից մարտահրավերներն ու սպառնալիքները դրդում են պետություններին ստեղծել դրանց կանխարգելման համար իրավական կարգավորման սեփական մոդելներ, որոնց դեպքում սահմանվում են տեղաշարժի ազատության իրացման հետ կապված սահմանափակումներ» [Алешкова]:

Սակայն, անհրաժեշտ է հաշվի առնել այն հանգամանքը, որ տարածքային ամբողջականության ապահովմանն ու պաշտպանությանն ուղղված որևէ գործընթաց չպետք է հանգեցնի մարդու և քաղաքացու սահմանադրական իրավունքների ու ազատությունների խախտմանը, այլ, ընդհակառակը, տարածքային ամբողջականության սկզբունքը պետք է զարգանա իրավական այնպիսի մոդելի հիման վրա, որի դեպքում կպահպանվեն և կպաշտպանվեն սահմանադրական բոլոր արժեքները:

Հայաստանի Հանրապետության տարածքի և տարածքային ամբողջականության վերաբերյալ նորմեր բովանդակում են Սահմանադրության առանձին կարգավորումներում, մասնավորապես. ՀՀ զինված ուժերի կողմից տարածքային ամբողջականության ապահովումը (հոդվ. 14, մաս 1), պետության տարածքում ազատ տեղաշարժվելու և բնակավայր ընտրելու իրավունքի իրականացումը (հոդվ. 40, մաս 1), տարածքային համաչափ զարգացման վերաբերյալ պետության քաղաքականության նպատակի սահմանումը (հոդվ. 86, կետ 10), Հայաստանի Հանրապետության վարչատարածքային միավորների սահմանումն ու բաժանումը (հոդվ. 121), կառավարության տարածքային քաղաքականության իրագործումը (հոդվ. 160, մաս 1,3), տարածքի փոփոխության հարցով Ազգային ժողովի կողմից Սահմանադրական դատարան դիմելը (հոդվ. 169, մաս 2), համայնքի ավագանու կողմից համայնքի տարածքում պարտադիր կատարման ենթակա ենթաօբեկտիվային նորմատիվ

իրավական ակտերի ընդունումը (հոդվ. 182, մաս 3), հանրաքվեով տարածքի փոփոխության հարցի լուծումը (հոդվ. 205, մաս 1) և այլն:

Հիշատակված սահմանադրական նորմերի համակարգային վերլուծությունից բխում է, որ «պետության տարածքի» էությունն ու բովանդակությունն անմիջականորեն բացահայտվում են Սահմանադրության 121-րդ հոդվածի բովանդակությունից, ըստ որի՝ «Հայաստանի Հանրապետության վարչատարածքային միավորներն են՝ մարզերը և համայնքները: Վարչատարածքային բաժանումը, Կառավարության ներկայացմամբ, սահմանվում է օրենքով»:

Թեև պետության տարածքի մաս կազմող ընդերքի և օդային տարածքի մասին Սահմանադրությունում խոսք չի գնում, այդուհանդերձ, անհրաժեշտ է նկատել, որ միջազգային իրավունքով ձևավորված ավանդույթի հիման վրա օրենսդրական կարգավորումների շրջանակում այդ տարածքները ևս դիտարկվում են պետության տարածքի մաս [ՀՀ ընդերքի մասին], [«Պետական սահմանի մասին»], իսկ Սահմանադրության 10-րդ հոդվածի 2-րդ մասը հռչակում է, որ ընդերքը և ջրային ռեսուրսները պետության բացառիկ սեփականությունն են:

Անդրադարձ կատարելով Հայաստանի երրորդ Հանրապետության տարածքային ամբողջականության սահմանադրական ամրագրման հիմնախնդրի պատմաիրավական վերլուծությանը, անհրաժեշտ է նշել, որ անկախ պետության հռչակմամբ պայմանավորված և «Հայաստանի Հանրապետության անկախության մասին հռչակագրի» ընդունմամբ, կատարվեց տարածքային ամբողջականության իրավական ապահովման առաջին քայլը [ՀՀ անկախության մասին հռչակագիր]:

Պետաիրավական հայեցակարգային նշանակություն ունեցող այդ փաստաթուղթը, ըստ էության, համարվեց անկախության գործընթացի ազդարարման, պետության տարածքի անձեռնմխելիության պահպանման և տարածքային ամբողջականության իրավական ապահովման այն քայլը, որով ամրագրվեց հետևյալը՝ «Հայաստանի Հանրապետությունը իր անվտանգությունը և սահմանների անձեռնմխելիությունը ապահովելու նպատակով ստեղծում է՝ (...) սեփական զինված ուժեր, ներքին զորքեր, պետական և հասարակական անվտանգության մարմիններ» (կետ 5): Միաժամանակ, հռչակվեց, որ Հայաստանը «վարում է անկախ արտաքին քաղաքականություն, անմիջական հարաբերություններ է հաստատում այլ պետությունների հետ» (կետ 6), ինչպես նաև՝ «ապահովում է իր քաղաքացիների ազատ ու իրավահավասար զարգացումը՝ անկախ ազգությունից, ռասայական պատկանելությունից և դավանանքից» (կետ 4):

Առանձնահատուկ կարևորություն է հաղորդում Հռչակագրի 10-րդ կետում ամրագրված այն դրույթը, ըստ որի՝ «Հայաստանի Հանրապետությունը ապահովում է

ԻՐԱՎԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

հայերենի, որպես պետական լեզվի, գործառնությունը հանրապետության կյանքի բոլոր ոլորտներում, ստեղծում կրթության, գիտության և մշակույթի սեփական համակարգ»:

Այսինքն, նախաբանի և հիշատակված կետերի միջոցով, հռչակվեցին պետության տարածքային ամբողջականության երաշխավորման և ազգային անվտանգության ապահովման այն հիմնարար արժեքները, որոնք հետագայում ամրագրվեցին՝ ինչպես Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ [ՀՀ սահմանադրություն], այնպես էլ պետության ազգային անվտանգության ռազմավարությամբ [«ՀՀ ազգային անվտանգության ռազմավարությունը հաստատելու մասին»]:

1995 թվականի հուլիսի 5-ին Սահմանադրության ընդունմամբ կատարվեց պետության տարածքային ամբողջականության իրավական ապահովման երկրորդ քայլը, որը նախորդի՝ Հռչակագրի համեմատությամբ, ուներ ավելի հիմնարար ու հեռանկարային բնույթ:

Այն հիմք դարձավ պետության տարածքային ամբողջականության երաշխավորման և տարածքի անձեռնմխելիության առանցքային բաղադրիչների՝ սահմանադրական, ռազմական, տնտեսական անվտանգության ապահովման օրենսդրական համակարգը ձևավորելու համար և հնարավորություն տվեց դրանց ռազմավարական ապահովման ուղղությամբ մշակելու անհրաժեշտ մարտավարական քայլեր:

Միաժամանակ, նույն Սահմանադրության նախաբանում հռչակվեց, որ այն ընդունվում է՝ հիմք ունենալով Հռչակագրում հաստատագրված՝ «հայոց պետականության հիմնարար սկզբունքները և համազգային նպատակները, իրականացրած ինքնիշխան պետության վերականգնման իր ազատասեր նախնիների սուրբ պատգամը», ինչպես նաև «ապահովելու համար սերունդների ազատությունը, ընդհանուր բարեկեցությունը»:

Ավելին, նույն Սահմանադրության կարգավորումների համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետությունը հռչակվելով որպես ինքնիշխան պետություն (հոդվ. 1), որտեղ իշխանությունը պատկանում է ժողովրդին (հոդվ. 2), և պետության պաշտպանությունը վերապահելով նրա քաղաքացիներին (հոդվ. 47), նպատակ էր հետապնդում.

ա) ապահովել երկրում խաղաղություն և երաշխավորել համագործակցությունը այլ ազգերի ու պետությունների հետ (հոդվածներ՝ 4, 6, 9, 47, 49, 55, 81, 89),

բ) ձևավորել իրավական հիմք հայապահպանության համար (հոդվածներ 11-13, 36),

գ) ստեղծել նախադրյալներ հասարակության բարեկեցությունը երաշխավորելու համար (հոդվածներ՝ 1, 2, 4, 8, 10, 55, 75, 89, 91, գլուխ 2):

Սահմանադրական ներկայացված ամրագրումների տրամաբանությունից միաժամանակ բխում է, որ Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգության ռազմավարությամբ հռչակված հիմնարար արժեքները համահունչ են պետության տարածքային ամբողջականության ապահովմանն ուղղված նպատակներին:

ԻՐԱՎԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Բացի այդ, անհրաժեշտ է արձանագրել, որ 2005 և 2015 թվականների սահմանադրական գործընթացներից հետո, ստեղծվեցին լրացուցիչ երաշխիքներ պետության տարածքային ամբողջականության ապահովման համար:

Այսպես, Սահմանադրության (2015 թվականի փոփոխություններով) 14-րդ հոդվածի բովանդակությունից հետևում է, որ Հայաստանի Հանրապետության անվտանգությունը, պաշտպանությունը և տարածքային ամբողջականությունը, նրա սահմանների անձեռնմխելիությունն ապահովում են զինված ուժերը՝ դրանով սահմանելով պետության տարածքի ապահովման սահմանադրաիրավական հիմքը:

Եվ քանի որ յուրաքանչյուր պետության ինքնիշխանության առանցքային երաշխիքներից մեկը զինված ուժերն են, ապա ավելի ակնառու է դառնում նշված դրույթի կարևորությունը պետության անկախության ու տարածքային ամբողջականության ապահովման գործում:

Ավելին, Սահմանադրության նույն հոդվածի բովանդակությունից նաև բխում է, որ տարածքային ամբողջականությունը երկրի պաշտպանության, անվտանգության և սահմանների անձեռնմխելիության հետ միասին դիտարկվում է Հայաստանի Հանրապետության զինված ուժերի պահպանության ապահովման տակ գտնվող պետության կառուցվածքի և պետականության պահպանման հիմնասյուններից մեկը:

Թեև Սահմանադրությունը «տարածքային ամբողջականություն» եզրույթը ուղղակիորեն չի օգտագործում որպես պետության պահպանության ենթակա սահմանադրական սկզբունք, այդուհանդերձ անհրաժեշտ է նկատել, որ վերջինս Հայաստանի Հանրապետության զինված ուժերի սահմանադրական առաքելության շրջանակում իր անբաժանելի տեղն է զբաղեցնում միմյանց հետ փոխգործակցող և միաժամանակ փոխլրացնող այնպիսի ոլորտների ապահովման հետ, ինչպիսիք են՝ պետության պաշտպանությունը, անվտանգությունը և սահմանների անձեռնմխելիությունը:

Միաժամանակ, եթե հաշվի առնենք Սահմանադրության 1, 168, 169 205-րդ հոդվածների բովանդակային նշանակությունը, մասնավորապես այն մասով, որ Հայաստանի Հանրապետությունը ինքնիշխան պետություն է և Հայաստանի Հանրապետության տարածքի փոփոխությանը վերաբերող հարցերը լուծվում են բացառապես սահմանադրական վերահսկողության շրջանակում իրականացվող հանրաքվեի միջոցով, ուստի անհրաժեշտ է նկատել, որ Սահմանադրության 14-րդ հոդվածի կարգավորումների համատեքստում տարածքային ամբողջականության սկզբունքը բովանդակում է հետևյալ առանցքային դրույթները. ա) Հայաստանի Հանրապետության ինքնիշխանությունը տարածվում է նրա ամբողջ տարածքի վրա, բ) Հայաստանի Հանրապետությունը ապահովում է իր տարածքի սահմանների անձեռնմխելիությունը, գ) Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության ու

ԻՐԱՎԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

անվտանգության ապահովման միջոցով երաշխավորվում է պետության տարածքային ամբողջականությունը և սահմանների անձեռնմխելիությունը, դ) Հայաստանի Հանրապետության տարածքի փոփոխություն կարող է կատարվել բացառապես սահմանադրական վերահսկողության շրջանակում իրականացվող հանրաքվեի միջոցով:

Մեջբերված սահմանադրական կարգավորումներից հետևում է, որ պետության տարածքային ամբողջականությունը. 1) դիտարկվում է որպես պետության ինքնիշխանության ապահովման երաշխիք, 2) գտնվում է պետության պաշտպանության, անվտանգության և տարածքի սահմանների անձեռնմխելիության հետ անքակտելի կապի մեջ, 3) ընկալվում է որպես պետության կողմից պահպանության ենթակա և պաշտպանության առարկա սահմանադրական սկզբունք:

Այստեղից, ակնհայտ է դառնում հետևյալը, որ Հայաստանի Հանրապետության տարածքային ամբողջականության ապահովումն իր հերթին պետք է ենթադրի որոշակի սահմանադրական կառուցակարգերի միջոցով այդ ամբողջականության պաշտպանվածություն:

Այդպիսի կառուցակարգերից կարելի է դիտարկել, մասնավորապես՝

առաջին, տարածքի անջատման անհնարինությունը (արգելքը), երբ վարչատարածքային միավորներ հանդիսացող մարզերը և համայնքները իրավասու չեն միակողմանիորեն դուրս գալ Հայաստանի Հանրապետության կազմից և ինքնուրույն փոխել իրենց կարգավիճակը,

երկրորդ, Հայաստանի Հանրապետության տարածքի փոփոխության արգելքը, երբ սահմանադրական գործընթացների շրջանակում առանց հանրաքվեի միջոցով չի կարող իրականացվել որևէ տարածքային փոփոխություն,

երրորդ, իրավունքի գերակայության և պետության ողջ տարածքի վրա Սահմանադրության ու օրենքների պարտադիրությունը,

չորրորդ, հասարական և քաղաքական այն միավորումների ու կուսակցությունների ստեղծման ու գործունեության արգելքը, երբ այդ միավորումների ու կուսակցությունների նպատակն ու գործունեությունն ուղղված են պետության տարածքային ամբողջականության հիմքերի խարխլմանը,

հինգերորդ, տեղական ինքնակառավարման մարմինների գործունեությամբ պայմանավորված՝ տարածքային ամբողջականությանը սպառնացող վտանգների դեպքում պետության իրավասու մարմինների կողմից այդ մարմինների գործունեության նկատմամբ ուղղակի միջամտության հնարավորության երաշխավորում,

վեցերորդ, Հայաստանի Հանրապետության զինված ուժերի և պետական այլ մարմինների լիազորությունների շրջանակում պետության ինքնիշխանության, սահմանների անձեռնմխելիությանն ու տարածքային ամբողջականության պաշտպանության ապահովում և այլ կառուցակարգեր:

ԻՐԱՎԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Ակնհայտ է, որ Հայաստանի Հանրապետության տարածքային ամբողջականության ապահովումը պետության այն կարևոր գործառնություններից է, որն իրականացվում է քաղաքական, իրավական, ռազմական և այլ միջոցներով՝ ուղղված, մասնավորապես նրա ինքնիշխանության ու պետական սահմանների անձեռնմխելիության պաշտպանությանը:

Եզրակացություն

Այսպիսով, ընդհանրացնելով սահմանադրական իրավունքի տեսության և Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական նորմերի համակարգային վերլուծության արդյունքները, անհրաժեշտ է կատարել հետևյալ եզրահանգումները.

1) Տարածքային ամբողջականության սկզբունքը բովանդակում է հետևյալ տարրերի ամբողջությունը. ա) պետության ինքնիշխանությունը տարածվում է նրա ամբողջ տարածքի վրա, բ) պետությունը ապահովում է իր տարածքի սահմանների անձեռնմխելիությունը, գ) պետության պաշտպանության ու անվտանգության ապահովման միջոցով երաշխավորվում է իր տարածքային ամբողջականությունը և սահմանների անձեռնմխելիությունը, դ) պետության տարածքի փոփոխություն կարող է կատարվել բացառապես սահմանադրական վերահսկողության շրջանակում իրականացվող հանրաքվեի միջոցով:

2) Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական կարգավորումներից հետևում է, որ պետության տարածքային ամբողջականությունը դիտարկվում է որպես պետության ինքնիշխանության ապահովման երաշխիք, գտնվում է պետության պաշտպանության, անվտանգության և տարածքի սահմանների անձեռնմխելիության հետ անքակտելի կապի մեջ, ընկալվում է որպես պետության կողմից պահպանության ենթակա և պաշտպանության առարկա սահմանադրական սկզբունք:

Գրականության ցանկ

1. Հայաստանի Հանրապետության անկախության մասին հռչակագիրը, ՀՀ ԳԽՏ 1990/16(972) 31 օգոստոսի,
2. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրություն, ընդունված 1995 թվականի հուլիսի 5-ին (Սահմանադրությունում փոփոխությունները կատարվել են 2005 թվականի նոյեմբերի 27-ին և 2015թ. դեկտեմբերի 6-ին, ՀՀՊՏ 2015.12.21/Հատուկ թողարկում Հոդ. 1118),
3. Հայաստանի Հանրապետության ընդերքի մասին 2011 թվականի նոյեմբերի 28-ի օրենսգիրքը,

ԻՐԱՎԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

4. «ՀՀ ազգային անվտանգության ռազմավարությունը հաստատելու մասին» Հայաստանի Հանրապետության Նախագահի 2007 թ. փետրվարի 2-ի հմ. ՆՀ-37-Ն հրամանագիրը ((ՀՀՊՏ, 2007, հմ.11. (535)),
5. «Պետական սահմանի մասին» 2001 թվականի նոյեմբերի 20-ի ՀՕ-265 ՀՀ օրենքը,
6. Коркунов Н.М., Русское государственное право. СПб., 1892. Т. 1, 402 с.,
7. Умнова И.А. Конституционные основы современного российского федерализма. М.: 2000, 302 с.,
8. Чиркин В.Е. Конституционное право: Россия и зарубежный опыт. М., 1998, 448с.,
9. Федерализм энциклопедический словарь / Гл. ред. С.Д. Валентей. М., 2007, 288с.,
10. Алешкова И.А., Актуальные проблемы в сфере правового регулирования права на свободное передвижение в условиях глобализации // Образование и право. 2016. №7., С. 82-85,
11. Дмитриев Ю., Хышыктуев О. К вопросу о делимости государственного суверенитета // Право и жизнь. 1996. № 10., С.3-9,
12. Иванченко Л.А., Калина В.Ф., Актуальные проблемы российского федерализма и их отражение в законотворческой деятельности // Журнал российского права. 1999. № 11, С. 3-14,
13. Темиряев А.В., Конституционно-правовое содержание принципа территориальная целостность // Аграрное и земельное право, 2017, N4(148), С. 121-124.

CONSTITUTIONAL CONTENT AND OPERATIONAL SIGNIFICANCE OF THE PRINCIPLE OF TERRITORIAL INTEGRITY OF THE STATE

Ashot Khachatryan

Doctor of Law, Professor

EUA, Chair of Public and International Law

Milena Ghazaryan

Researcher

EUA, Chair of Public and International Law

milena.ghazaryan@gmail.com

Abstract

The work is devoted to the study of the problem of the constitutional content and the operational significance of the principle of territorial integrity of the state, one of the key topics of the theory of

ԻՐԱՎԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Constitutional and international law. Within the scope of this study, the research focus centers on the close interconnection between the principle of state territorial integrity and state sovereignty, as well as the constitutional rights and freedoms of the individual and citizen. Subsequently, the issues concerning the constitutional content of the principle of the territorial integrity of the state were examined through a systematic analysis of various provisions of the Constitution of the Republic of Armenia. At the same time, the historical and legal analysis of the problem of the constitutional consolidation of territorial integrity in the constitutional processes of the Third Republic of Armenia was touched upon. Summarizing the results of the systemic analysis of constitutional law theory and the constitutional norms of the Republic of Armenia, the study concludes that territorial integrity encompasses a specific set of elements. It is conceptualized not only as a constitutional principle subject to state preservation and protection, but also as a guarantee for ensuring state sovereignty, which remains inextricably linked to the defense, security, and inviolability of the state's borders.

Keywords: Constitution, constitutional law, territory of the state, territorial integrity, constitutional principle.

Ներկայացվել է՝ 15.04.2026թ.

Ուղարկվել է գրախոսման՝ 27.04.2026թ.